

GONDOLATOK TIMÁR LAJOS: A GAZDASÁG TÉRSZERKEZETE
ÉS A VÁROSHÁLÓZAT NÉHÁNY SAJÁTÓSÁGA A KÉT VILÁGHÁBORÚ
KÖZÖTTI MAGYARORSZÁGON CÍMŰ TANULMÁNYÁHOZ

A Magyar Tudományos Akadémia a „Regionális kutatások központjának kutatási eredményei” kiadványsorozatában – 1987-ben – már a negyedik kiadványát tette közzé TIMÁR LAJOS: A gazdaság térszerkezete és a városhálózat néhány sajátossága a két világháború közötti Magyarországon címmel írt tanulmányt. Ezúttal a szokványos ismertetéstől eltekintek, inkább a tanulmányíró által felvetett főbb gondolatokra kívánok reflektálni, amelyek a történeti kutatás szempontjából nemcsak jelentősek, hanem egyre inkább nélkülözhetetlenek is. Az elmúlt évtizedekben ugyanis egyre több város- és falumonográfia jelent meg anélkül, hogy az alapvető történeti fogalmakat – régió, mikrotáj, vonzáskörzet – azonos szempontok figyelembevételével tisztázták volna, de a regionális kutatás metodológiája kérdésében sem egységes a kutatók álláspontja. Dél-Dunántúlon élő történészek, agrár, ipar, művelődéstörténeti, munkásmozgalmi regionális vizsgálatokat végeztek, monografikus igényű tanulmányokat tettek közzé, anélkül, hogy a vizsgált régiót térben el tudták volna különíteni. Jóllehet szinte valamennyien hangoztatták, hogy a régió nem azonos a közigazgatási egységgel – a megyével –, a fenti monográfiák szerzői – a recenziens maga is – azt a hibát követték el, hogy néhány megye összességét tekintették egységes régióknak. A régió fogalmának tisztázását az is bonyolította, hogy a gazdaságföldrajzos ugyanazon régiónál más térségbeliséget ért, mint a történeti kutatás egyéb diszciplínáinak a művelői. Ebből aztán logikusan következik, hogy amíg a gazdaságföldrajzos Somogy megyében több régiót is lát, addig az agrár és ipartörténész egyet sem, legfeljebb Baranya, Somogy és Tolna megyét tekinti Délkelet-Dunántúlnak. A mikrotájak behatárolása is sok esetben vitatható, mivel a kutatók többnyire egy-egy élesen elkülönülő táj – pl. Zselic, Kaposvolgye –

falvait tekintik egységes vizsgálati területnek, jóllehet e falvak különböző városok vonzáskörzeteibe esnek, eltérő közlekedési, kulturális stb. adottságokkal rendelkeznek. A régiót és a települések történetét kutató történészek „végtermékei” és konklúziói vitathatóak, a szerző joggal állapítja meg, éppen a várostörténeti monográfiákkal kapcsolatosan, hogy közülük csak néhány éri el a kívánt szintet. A színvonal rovására írandó a továbbiakban még az is, hogy a várostörténeti monográfiák általában jubileumi alkalmakra készülnek, éppen ezért annak buktatóit nem is tudják elkerülni. A hibákat fokozza az a tény, hogy a kutató-teamek összetétele a tudományos felkészültség tekintetében rendkívül egyenetlen, a kutatásra fordított idő pedig vésszen kevés, így a vállalkozások sok esetben a „tudományos” hakni színvonalára süllyednek.

Az egységes szempontú kutatást az is megnehezítette, hogy a regionális társadalomtörténeti módszertani tanulmányok, amelyek modellt jelenthetnének részint még nem készültek el, részint pedig még nem kerültek a történetírás vérkeringésébe. A szerző, azonban néhány tanulmányra felhívja a figyelmet, így FARAGÓ TAMÁS: „Településtörténet, történeti táj, történeti térbeliség” c. munkájára is, amely azonban modell jelleggel csak a 18. századi viszonyokra adaptálható. Ugyanakkor arra is rámutat, hogy a történeti tájra – régióra – vonatkozóan konzisztens elmélet felvázolását eddig egyedül TÓTH TIBOR kísérelte meg. Szerinte történeti tájon „olyan hosszútávon is változatlan területi-ökonómiai szociális egységet értünk, amelyet döntően a gazdaság más egységeitől elkülönítő funkcionális rendszer jellemez, s ehhez egyúttal a társadalmi fogyasztás speciális rendszere is kapcsolódik”. A fenti megállapítást elfogadva érthetővé válik számunkra, hogy a tanyarendszer ERDEI FERENC-től, FÜR LAJOS-ig

– miért vonzotta a kutatókat. Ugyanis a hosszútávon is változatlan területi-ökonómiai szociális egység itt már eleve adott volt. Természetesen ugyanez vonatkozik a kapitalista-kori nagybirtok-üzemekre, az uradalmakra is. Itt azonban csak egy-egy uradalom történetét felvázoló tanulmány látott napvilágot, jóllehet TÓTH TIBOR definíciója alapján a nagybirtok-üzemek szintézisét is meg lehetne írni. Persze a megoldást nehezíti az a tény, hogy régió alatt a történészek összefüggő nagyobb földrajzi egységet értenek, véleményem szerint ezt az álláspontot kellene felülvizsgálni és a térbeliséget az egyéb vizsgálati szempontoknak kellene alárendelni. Nem véletlen miként azt a szerző is írja, hogy az angolszászirodalomban pl. „a geográfiában, amelynek legrégebb tapasztalatai vannak a regionális elemzés területén, több mint egy évtizede fokozatos eltávolodás figyelhető meg a régiótól, mint alapvető külön egységtől és koncepciótól”. Természetesen ez nem jelentheti azt, hogy a térbeli vizsgálatot negligáljuk, mivel éppen a várostörténeti kutatásoknál láthatjuk – a szerző tanulmányában ezt plasztikusan érzékelteti –, hogy a városok fejlődésében milyen alapvető eltérések mutatkoznak. FÜR LAJOS szerint „a 19. század végétől a Duna–Tisza köze kertkultúrális tanyarendszere egészen sajátos gazda-

sági és társadalmi képződmény, mozaikszerű történeti táj”. Ugyanezt elmondhatjuk a dunántúli uradalmakra is, a városokra azonban ez kevésbé vonatkozik.

TIMÁR LAJOS tanulmányában a hazai és a nemzetközi szakirodalmat egyaránt beépíti, elemzi, ha kell vitatkozik, végezetül pedig saját álláspontját is közli. Munkája azonban nem csupán teoretikus jellegű, hanem azt olyan alapkutatásnak tekinthetjük, amelyet a gyakorlati szakemberek a települések fejlesztésénél felhasználhatnak. Még ma is aktuális ERDEI FERENC-nek az 1930-as évek végén tett megállapítása, hogy nagyobb vidékek városok hiányában az országos fejlődés ütemétől elmaradnak. De a fenti megállapításnak az ellentét párja is igaz, amely szerint az iparosodó városok továbbfejlesztésének egyik fő akadálya, ha azt a vonzáskörzete harmonikusan nem egészíti ki. Napjainkban ez a veszély egyre inkább aktuális.

Úgy gondolom, hogy a tanulmány nemcsak a történészek számára lesz iránymutató, hanem mindazoknak, akik a települések fejlesztésével és a távlati tervek készítésével foglalkoznak. Éppen ezért ajánlom e tanulmányt mindazoknak, akik munkájukat felelősséggel kívánják végezni.

SZILI FERENC

BOKOR ÁGNES: SZEGÉNYSÉG A MAI MAGYARORSZÁGON

(Magvető Kiadó, Budapest, 1987. p. 280)

A Gyorsuló idő sorozat – amelynek tartalmát a tudomány éppen előtérben álló problémái, nemrég megválaszolt és a közeljövőben megválaszolendő kérdései befolyásolják leginkább – új kötettel gazdagította a szegénység problémakörét vizsgáló tanulmányok sorát.

Bokor Ágnes könyve amellett, hogy a mai magyar társadalom egy – sok szempontból megrendítő – metszete, egyben nagyszabású kísérlet is: a természettudományos megismerés egzaktágát közelítő szociológiai eszközrendszer felé vezető út keresése.

A szegénység történelmileg állandóan változó jelenség. Egy szempontból azonban min-

dig azonos marad: „... egy adott társadalom legrosszabb helyzetben lévő tagjai a mindenkori szegények. Hogy ez konkrétan mit jelent, az mindig az adott társadalom fejlettségi szintjétől függ.” A szerző éppen ezért fontosnak tartja a nincstelenséggel jellemezhető „klasszikus” szegénység és a modern társadalmakra jellemző „depriváció” fogalmi elkülönítését. Tény, hogy a tudományos és politikai nyelvben sokszor kínosan ügyelnek, nehogy a „szegénység” szó nemkívánatos asszociációkat keltsen. Talán ezért hallunk egyre többet „hátrányos helyzetű” vagy „halmozottan hátrányos helyzetű” rétegekről, csoportok-